

kovém státu švýcarském nelze ještě mnoho mluvit, protože doba jest přece jen příliš krátká. Nicméně lze zaznamenati určité zjevy. Předem jest pozorovati, že se skrutinium podstatně prodloužilo; trvá čtyři až pět dní, což jest ostatně snadno pochopitelné. Zda boj politický se stal klidnějším, náhledy politiků švýcarských se různí. Hromadění hlasů bylo použito zejména od stran socialistických, přes to však strany ty tím nezamezily, že v některých volebních okresech právě jejich vůdcové propadli. Kandidátní listiny byly často sdružovány od stran občanských proti stranám socialistickým. Poměrné volení vyneslo dále na povrch některé nové strany, a stroj vládní a práce parlamentní jdou krokem volnějším. Přes to však lze právem tvrditi, že se nepříznivé účinky a chod vládních věcí a na práce parlamentní, jak prorokovali odpůrci poměrného volení, nedostavily, a že první výsledky poměrného volení ve svém celku uspokojují.

To jest v celku podstatný obsah spisu. Spisovatel, jak lze pozorovati, si všímá spíše otázek politických, než ryze právnických; proto však kniha na své ceně nikterak netratí. Čtenář může z ní čerpati mnohé poučení a to tím spíše, že tu jde o Švýcarsko, kde život politický a svoboda občanská mají své staré a dobré tradice. Zejména jest velmi zajímavé, jak mnohé instituce, které theorie vyvozovala ze soustavy poměrného volení a jež svobodu občana jakožto voliče podstatně obmezují ne-li dokonce ruší (na př. smutně proslulé vázané listiny!) praxe osvětlila ve Švýcarsku jako naprosté bludy a také nadobro vyvrátila.

Boh. Baxa.

Politická ekonomie.

William Trufant Foster a Waddill Catchings, Money (Peníze).
Číslo 2. publikací Pollakovy nadace pro hospodářské výzkumy. Boston a Nový York, 1923, str. 409.

V předmluvě se poukazuje, že když 2. svazek Pollakovy sbírky je věnován předběžně diskusi peněžních problémů, děje se tak proto, poněvadž více světových nesnází je způsobováno nesprávnou peněžní politikou než jinými hospodářskými příčinami a peníze by se tedy měly stát středem národohospodářské theorie. Pollakova nadace hodlá tudíž podati v dalších studiích konstruktivní návrhy pro peněžní hospodářství. Přítomný svazek má k nim tvořit nepostrádatelné dílo základní, v němž se pojednává o některých širších stránkách peněžních zjevů, jejichž význam, jak se zdá, se v diskusích o hospodářských problémech často přehlíží. Opakují se tu proto namnoze věci známé vedle hledisek nových. V tomto referátu, jak se rozumí, věci známé a jasné přejdeme rychle, dotkneme se však podrobněji nových názorů obou autorů, v závorkách uvedeme pak vždy své námítky.

V kap. I—IV pojednávají autoři o významu peněz v hospodářském životě, o definici peněz a jiných národohospodářských pojmů, o funkci peněz jakožto prostředku směni o funkci peněz jako měřítka hodnot. To jsou věci běžné.

V kap. V. jedná se o penězích a inflaci. Inflace je definována jako zvětšení množství peněz provázené stoupaním hladiny cenové. Jak se zdá, omezují tedy autoři pojem inflace na inflaci platidlovou, a neznačí jiných množství inflačních. Praví sice, že inflace může vzniknouti též výpůjčkami, jestliže na př. někdo koupí státní renty pomocí výpůjčky u banky. [Ale i tu jde vlastně o inflaci platidlovou, jestliže cedulová banka vydá k tomu cíli bankovky; ne-li, nýbrž půjčí-li banka peníze vložené jinými osobami, nevzniká inflace vůbec. Že by banky mohly výpůjčky libovolně rozmnožovat bez vkladů z druhé strany, jak se nyní často tvrdí, nepokládám za správné.] Dále se uvádí, že tam, kde je válka financována státem pomocí daní, nevzniká tak lehkou inflaci jako tam, kde je financována výdejem válečných výpůjček. Jako hlavní důvod je uvedeno, že banky považují daně za výdej peněz a nejsou tudíž ochotny půjčovati k tomu účelu, kdežto válečné výpůjčky považují za investice. [Faktum, že tam, kde stát hradí výdaje válečné pomocí daní, nevzniká inflace, tam kde je hradí pomocí výpůjček, vzniká, je jistě správným, nikoli však z důvodů uváděných autory, proti nimž lze uvést totéž co v předešlé poznámce, nýbrž prostě proto, že tam, kde se novými výpůjčkami hradí úroky ze starých, vznikají nové peněžní nároky, jímž neodpovídají nové statky.] Následuje pak výpočet všech zlých následků inflace: že stojí stát více než ho stojí zdanění, že podkopává veřejnou morálku, že způsobuje sociální nepokoje a boje a že vede ke stoupaní cenové hladiny i dalším zhoubným hospodářským následkům. Ale také deflace — již definují autoři zase jako zmenšení množství peněz provázené poklesem hladiny cenové — má stejně zhoubné následky morální, sociální, hospodářské. Problém je, jak lze zabrániti těmto krajním posunům cenové hladiny.

VI. Peníze a zlatý základ jich. Proti zlatému základu měn činí se různé námitky, že způsobuje hospodářský vzmach a krizi, že jeho hodnota je nestálá. První námitka je nesprávná, druhá je sice pravdivá, avšak sluší uvážiti, že jiné prostředky, uváděné jako možné prostředky směn, jako hodina práce, půda, jsou prakticky nemožné.

VII. Peníze a jich základ statkový. Více pozornosti zasluhuje — již pro genialitu svého tvůrce — plán Edisonův, jenž navrhuje, aby zde byla celá řada skladů pro některé základní statky a aby se tomu, jenž zboží uloží, vydávaly dva listy, list zástavní a vlastnický; na základě listu zástavního obdržel by pak farmář federální rezervní bankovky ve výši polovice hodnoty bezúročně. Spisovatelé ukazují, že kdyby plán ten měl skutečně účinky — ale on je mít nebude, neboť zápůjčky na zboží nebyly by větší než nyní — působil by jen inflaci. Zlato je jako základ měny — přes své vady — dosud nezbytné.

V kap. VIII: Peníze a míra úroková ukazují autoři, že úroky nelze odstraniti ani zmenšiti rozmnožením peněz.

V kap. IX: Peníze a mezinárodní obchod ukazují autoři, že hlavní význam zlaté měny záleží v tom, že měna tato zavedena jsouc v různých zemích způsobuje stálost mezinárodní hodnoty peněz

těchto zemí. K tomu třeba se vrátiti. Netřeba tu návratu k dřívější hodnotě peněžní jednotky, nýbrž stačí, docílili-li se stálosti hodnoty peněz nebo cenové hladiny uvnitř jednotlivých zemí.

V kap. X: »Peníze a hladina cenová« zabývají se autoři základní otázkou theorie peněžní, čím je určována hodnota peněz neboli hladina cen. Oni zavrhuji přísnou theorii kvantitní, podle níž hladina cen stoupá neb klesá ve stejném poměru s množstvím peněz a s rychlostí oběhu a nepřímou s množstvím směňovaných statků. Tyto věty platí totiž podle nich jen »ceteris paribus«, nezmění-li se jiní činitelé. Ve skutečnosti se však tyto jiní činitelé stále mění, neboť statky bývají převáděny bez pomoci peněz a peníze beze statků (na př. prodej na úvěr, zápůjčky peněžní neproduktivní a pod.). Proto v krátkých dobách nemusí platit vztah předpokládaný. Avšak v průběhu delší doby přece jen projevují se účinky množství peněz jako činitele nejdůležitějšího. To dokazují též dějiny cen; v dobách velkých objevů stříbra (v dřívějších dobách) nebo zlata stoupala i hladina cenová, naopak v dobách, kdy výroba statků se značně zvětšila, nikoli však i drahých kovů, jako v letech 1876—1896, ceny klesaly. Ve světové válce arci pokles cen r. 1920 předcházela zmenšení množství peněz; to však vysvětlují autoři tím, že k zaražení stoupaní cen postačilo tu již pouhé odhodlání bank, že nebudou již financovat další vzestup cen. [K vývodům těmto bych podotkl především, že vlastně není v rozporu s kvantitní teorií, jestliže v krátkých dobách výše cen neřídí se vždy výrobou zlata; vždyť přece podle autorů banky mohou libovolně tvořit nové peníze žirální, jestliže tedy v určitých dobách se peníze ty rozmnoží neb zmenší, může to mít také podle theorie kvantitní vliv na výši cen. Jiná je otázka, zda vůbec je vývoj hladiny cen do té míry určován vývojem platidel a není-li vývoj platidel spíše následkem vývoje cen. V té příčině uvedl jsem své názory již jinde a nebudu je zde opakovati. Také důkazy z dějin cen autory uváděné nejsou přesvědčivé. Tak na příklad výroba zlata neklesla v letech 1873—1896 tak značně, že by se jí dal vysvětliti pokles cen. A proč nastal pokles ten roku 1873, kdežto do té doby ceny stoupaly; což nastala v množství zlata v tomto roce nějaká kardinální změna? Tím méně souvisel arci vývoj cen ve světové válce s výrobními poměry zlata; ovšem také pouhé odhodlání bank zaraziti zápůjčky nemohlo by podle theorie kvantitní vésti ku klesání cen, dokud se toto odhodlání neprojeví ve zmenšeném množství bankovek neb žirálních peněz. Jestliže však množství bankovek se zmenší až po poklesu cen, ukazuje to na správnost druhého názoru nahoře uvedeného, že totiž tento vývoj platidel je následkem vývoje cen.]

XI. Peníze a ceny. Hospodářská funkce cen záleží v tom, že se jimi řídí výroba i rozdělení statků. Je to funkce hospodářská, nikoli ethická. Není bez vad, nicméně nelze ji nahraditi záměrným působením. Ovšem vedle různé intensity potřeb účinkuje tu i nestejně rozdělení bohatství, ale to je jiná věc.

XII. Peníze jako odročená kupní síla. Při směně

naturální musí se nabídka a poptávka sobě rovnat; nemohly by tedy při směně této býti náhlé změny v relativních obnosech investovaných ve statcích konsumních (starých neb nových) a ve statcích kapitálových (starých neb nových). Jinak je tomu při hospodářství peněžním. Peníze jsou odročená kupní síla a tudíž odročením tím může při peněžní směně vzniknouti poptávka bez nabídky i nabídka bez poptávky. Tím mohou býti způsobovány změny v cenách, ve mzdách, v ziscích i výrobě. [Mínění obou autorů, že pomocí peněz může býti kupní síla přenášena z přítomnosti do budoucnosti, je dle mého názoru nemožné. Úvěrem přenáší se kupní síla z věřitele na dlužníka, je však stejně uplatňována v přítomnosti. Ovšem zrno pravdy je snad přece ve vývodech těch, že totiž pomocí úvěru může býti zvětšena kupní síla v přítomnosti tím, že dlužník platí pomocí úvěru i úroky ze svých dluhů. Tím se rozmnoží v přítomnosti peněžní nároky; rozmnoží se ovšem i statky, nikoli však konsumní, po nichž je hlavně poptávka, nýbrž statky kapitálové. Je to zkrátka úvěrová inflace, o níž jsem psal již jinde.]

XIII. Peníze v poměru ke statkům. Penězi zavádí se nová možnost tržních nesrovnalostí, výdejem peněz bankovních, jimž neodpovídá výroba. Tak byla za světové války inflace ve Spojených Státech způsobena bankovními úvěry vydanými jednak k účelům výrobním, jednak pro stát; konečně úvěry poskytnutými evropským zemím vysvětlují se též velké vývozy ze Spojených států. Všemi těmito způsoby možno vysvětliti stoupání cenové hladiny v letech 1914—1920. [I zde zase platí tatáž námitka co dříve, že zvětšená kupní síla nevznikla bankovními úvěry — banky takovou moc nemají —, nýbrž úvěrovou inflací.]

XIV. Peníze a spekulace. Autoři nechtějí se tu zabývatí všemi možnými druhy spekulace, nýbrž toliko onou spekulací, jež je způsobována velkými fluktuacemi cen. Velký vzrůst cen, který byl za světové války způsoben dle nich inflací oběživa, byl pobídkou ke spekulaci se statky, kterou ovšem onen vzrůst byl ještě zostřen. Později nastalý pokles byl pak spekulací rovněž zostřován. Příčinu poklesu vidí pak autoři v tom, že výroba není financována takovým způsobem, při němž dostává se spotřebitelům dosti peněz, aby mohli za běžných cen vzítí celé množství nabízené z trhu. [Chybí arci vysvětlení, proč teprve v r. 1920 nastal tento nepoměr mezi výrobou a spotřebou a ne dříve. Toto vysvětlení je naproti tomu zcela snadné, vycházíme-li z toho, že příčinou stoupání cen byla inflace úvěrová; inflace ta skutečně byla v r. 1920 zaražena tím, že Anglie dospěla k rovnováze ve svém rozpočtu a federální rezervní úřad ve Spojených Státech zastavil další půjčování k účelům neproduktivním.]

Kap. XV. Peníze ve výrobě. Autoři ukazují tu na důležitost kapitálu a spoření pro výrobu. Výroba vyžaduje stále nových akumulací kapitálových statků. Autoři prohlašují s důrazem, že všechny návrhy na lepší rozdělení bohatství byly by marny, kdyby nepřihlížely dostatečnou měrou k funkci úspor, kapitálových uložení, úroku i zisku při výrobě statků, jež mají býti rozděleny. Kapitálové statky arci, i když

byly nahromaděny, nemohou býti použity k výrobě bez používání peněz. Bez peněz správně používaných větší část výrobní mašinerie by se zastavila a práce by nenašla zaměstnání. Ovšem může vzniknout též přemíra peněz (na př. při obchodní hausse poválečné).

Kap. XVI.: Peníze vydané napřed při výrobě. Periodicky vznikají vždy doby vzruchu a krise. Vzniká otázka, do jaké míry souvisí tento cyklický pohyb s tím, co nazýváme momentem času ve výrobě (t. j. času plynoucího mezi dobou placení mezd a mezi dobou, kdy zboží přijde na trh). Kdyby nebylo peněz, nemohla by vzniknout neshoda, neboť množství statků, které by mohl výrobce nahromaditi v jedné době a které by se mu podařilo v době pozdější proměnit za onu zvláštní práci a suroviny, jichž by potřeboval pro výrobu většího množství, nemohlo by býti poměrně značné. Jinak je tomu při hospodářství peněžním. Zde může neshoda lehkou vzniknouti tím, že výrobci mohou platiti za práci a suroviny svými úsporami v penězích aneb nově vytvořenými bankovními úvěry, zatím co vyrábějí více statků, než trh může pojmouti za přiměřených cen. Tato neshoda může však zůstat po delší dobu skryta tím, že se se rozšíří bankovní úvěry, tím vzniká poptávka, aniž jí odpovídá výroba statků spotřebních. Přijde však doba, kdy musí se zmenšit množství peněz zapůjčené bankami výrobcům, které dojde až ke spotřebitelům. Tu ona neshoda se stane zjevnou, vznikne nadvýroba. [I tu opět příkládají autoři dle mého názoru příliš mnoho důležitosti moci bank zvyšovati v době rozmachu libovolně úvěr. Jak již řečeno, banky obvyčejné takové moci nemají, jediné cedulová; ale i její vliv na stoupání cen nemohl by býti značnější, kdyby nebylo úvěrů jí poskytovaných používáno v nadměře k výrobě kapitálových statků.]

XVII. Peníze věnované spotřebě. Peníze věnované spotřebě jsou hlavní silou, jež pohání všechna kola průmyslu. Dokud je výroba pravidelná, poměr obnosu kupní síly použité ku spotřebě ku množství spotřebních statků se nemění. Avšak důchody věnované konsumu se zvětší, jestliže 1. vzroste množství kovu nebo 2. vzroste množství papírových peněz v oběhu nebo 3. zvětší se objem bankovního úvěru. Tato poslední příčina jest nejdůležitější. Naopak zase pozdější zmenšení kupní síly (1920) nemá svou příčinu v nějaké »stávce spotřebitelské«, jak se často za to má, nýbrž vzniklo spíše na straně kupců a mělo příčinu v obavě před poklesem cen. [Pokud se týče vlivu bankovního úvěru na stoupání cen, o tom viz předcházející poznámku. Jestliže naopak převrat cenový vysvětluje se nedostatkem důvěry v budoucnost, bylo by vysvětliti, proč se tento nedostatek důvěry objevil v r. 1920, nikoli dřív ani později?]

Kap. XVIII. Okružní oběh peněz. Autoři rozeznávají rychlost oběhu peněz vůbec (velocity of money) a rychlost oběhu okružního (circuit velocity of money). Touto rozumějí rychlost oběhu peněz sloužících ke koupi nových statků. Znázorňují pak tuto rychlost oběhu okružního vyobrazením, které nám připomíná vyobrazení oběhu krevního v lidském těle. Na jedné straně jsou dobývány suroviny a tříděny,

vedeny do továren a připravovány pro konečnou spotřebu, plynou pak k velkoobchodníkům a od nich jsou rozdělovány mezi kupce v drobném a konečně se dostávají ke spotřebitelům. Ve stejné době proud peněz pohybuje se opačným směrem — je tu hlavní proud, jenž stává se stále slabším a slabším, jak plyne od spotřebitelů ke drobným obchodníkům, od maloobchodu k velkoobchodníkům, od velkoobchodníků k továrníkům, od továrníků k výrobcům surovin a odtud, zvláště v platech za osobní služby, ještě jednou zpět ke spotřebitelům. Na pravidelnosti tohoto oběhu, po případě jeho změnách, závisí stabilita výroby i cen. Mezi příčinami, které zrychlují neb zpomalují oběžnou dobu peněz, jmenují autoři zvláště: vzrůst mezd, zmenšení daní, očekávání, že mzdy a zisky budou stoupat atd. Ovšem, jak silně působí jednotlivé příčiny, tuto jmenované, to bude možno zodpověděti toliko na základě dalších šetření. Pak bude možno ovládati míru obchodních expanzí a kontrakcí, které působí tak zhoubně. [Mám za to, že ony zjevy, které autoři nahoře nazývají příčinami zrychlení neb zpomalení oběžné doby peněz, jsou vlastně následky stoupání neb klesání hladiny cen a že toto stoupání neb klesání cen má zase primární příčiny své hlavně v inflaci neb deflaci úvěrové, po případě konjunkturální.]

Kap. XIX. pojednává o roční rovnováze výroby a spotřeby. Výroba a spotřeba musí se v době krátké (za takovou dobu lze považovat pro přítomné účely dobu jednoho roku) vyrovnat, má-li býti obchod ušetřen krajních fluktuací. Je-li výroba větší než spotřeba, t. j. je-li výroba větší než peníze, které spotřebitelé za ni nabízejí, mluvíme o nadvýrobě, je-li výroba však menší, o podvýrobě. Jestliže se však výroba rovná spotřebě, t. j. peněžní poptávce, je tu rovnováha a ceny zůstávají stálé. Ovšem nestačí jen všeobecně říci, že rovnováha taková je tu, jestliže poptávka po statcích rovná se nabídce jich, nýbrž třeba říci to ještě vymežit ve 3 směrech: co do času (vyrovnání musí se státi během 12 měsíců), co do trhů (poptávka má býti přiměřeně rozdělena mezi trh výrobních statků a spotřebních), co do cen (musí zde býti dostatečná poptávka ne za jakýchkoli cen, nýbrž za běžných). Aby tedy nastala žádoucí rovnováha hospodářská, musí poptávka na trhu spotřebních statků za převládajících cen rovnati se nabídce v době dostatečně krátké. Poptávka po spotřebních statcích závisí však ne na duševním rozpoložení, nýbrž na obnosech peněžních, které mají spotřebitelé k dispozici. Na množství těchto obnosů lze však působit správnou politikou a lze tímto způsobem zabrániti přílišným fluktuacím. O tom v příští kapitole.

Kap. XX. Náklady a zisky ve svém vztahu k roční rovnováze. Autoři se nejprve vypořádávají s dvěma teoriemi americkými, majora Douglase, jenž vidí příčinu krísi hlavně v ziscích podnikatelů, jež způsobují, že peníze placené dělnictvu nestačí k zakoupení všech statků za běžných cen, a Hobsona, jenž příčinu vidí zase v tom, že se velká část kupní síly nevěnuje koupi spotřebních statků, nýbrž kapitálových. Obě tyto theorie autoři právem zamítají, soudíce, že v nynějším způsobu výroby na zisk není ničeho, co by samo o sobě bránilo

spotřebitelům vyvinouti dostatečnou poptávku po vyrobených statcích. Přes to však mají za to, že nynější systém výroby a jejího financování nezaručuje, že výrobci statků také chtějí uvést do oběhu, jako mzdy, úroky, dividendy atd., množství peněz potřebné k zakoupení oněch statků za běžných cen. Není tu tedy nutné korelace mezi penězi vypůjčenými k financování zvětšené výroby a mezi množstvím peněz, které musí mít spotřebitelé k zakoupení oněch nových statků. Ale to má být podrobněji rozvedeno v dalších svazcích Pollakovy nadace. [Mám za to, že příčinou stoupání a pozdějšího klesání cen v dobách spekulace a krise je přílišná výroba kapitálových statků, které slibují v takových dobách zvlášť velké zisky výrobcům.]

XXI. Závěry. Autoři soudí, že hlavním hospodářským problémem současným je, jak zmírniti krajní fluktuace hladiny cenové. Problém ten je peněžní a dá se řešit. Třeba především správné diskontní politiky. Ta však sama o sobě nestačí, nýbrž třeba také vždy patričních změn v objemu oběhu v oběhu. To vyzkoušeti mají teď Spojené státy při svých velkých zásobách zlata zvláště vhodnou příležitost.

[Závěrkritický. Autoři přidržují se sice panující teorie kvantitní, avšak po mnohé stránce ukazují již náběhy ke správnější teorii: v tom, že dělí peníze na peníze konsumní a producentské, že mají za to, že centrální silou jsou peníze použité ke spotřebě, že hodnota peněz závisí na poměru kupní síly použité ku spotřebě a spotřebních statků, že také změny hodnoty peněz na př. při fluktuacích obchodních závisejí na změnách tohoto poměru atd. Nicméně nemohou se vymanit z panujícího příliš mechanického názoru, že rozhodujícím je množství zevních prostředků placení t. j. platidel, a mají tudíž za to, že lze také stabilisace hodnoty peněžní dosíci zevními prostředky jako regulací množství platidel a pod. Tím se ocitají na scestí. Měli by tudíž především tyto základy teorie peněžní znovu přezkoumati, než přikročí k dalším nákladným šetřením.] Mdh.

Memorandum o penězích 1913—1923 (Mémorandum sur les monnaies 1913—1923), Společnost národů, Ženeva 1924, str. 313.

Poměry peněžní ve světové válce a po ní až do přítomné doby v různých státech tvoří pravý kaleidoskop, velmi poučný a zajímavý pro každého, kdo se o tyto věci zajímá, tím spíše pro toho, kdo tyto peněžní poměry vědecky hledí proniknout a snaží se zjistit jich dosah pro teorii a politiku peněžní. Ovšem pro jednotlivce bylo by těžko pozorovati vývoj ten na základě domácích pramenů v řadě států a navzájem jej srovnávat. Je zde tedy — nejen pro přítomnost, nbrž i pro budoucnost — nanejvýš zapotřebí publikace shrnující nejdůležitější data z vývoje peněžního, pokud možno, všech států vůbec. K úkolů tomu byla přímo predestinována Společnost národů a ona se ho též se zdarem ujala. První publikace týkající se uvedeného otázky uveřejnila již r. 1920 u příležitosti bruselské konference, další pak sahající až do r. 1921, 1922 a 1923 incl. ve zvláštních publikacích (Memorandum o penězích 1913—1921, 1913—1922, 1913—1923 v řeči francouzské i anglické). Tento referát má za předmět poslední publikaci oproti předešlým

značně rozšířenou (vedle podrobnějšího vyličení měnových poměrů v jednotlivých státech obsahuje tato publikace též podrobné a velmi cenné vyličení způsobu, jakým se zjišťují v jednotlivých státech indexy velkoobchodních cen).

V kapitole I. (Ceny) zabývá se memorandum vývojem cenových hladin v jednotlivých státech, jež statisticky předvádí tab. VII. spolu s podrobným vyličením způsobu zjištění, o němž se již stala zmínka. V textové tabulce A jsou všechny státy, pro něž jsou tu data o velkoobchodních cenách (je jich 26) seřazeny podle relativní výše, které dosáhla cenová hladina koncem r. 1923 v poměru ku hladině cenové v průměru 1913 (= 100), od Jižní Afriky, kde příslušné číslo koncem r. 1923 činí 131, až k Německu, kde činí 126.156 miliard. Zároveň předvádí se jich vývoj dle jednotlivých čtvrtletí 1920—1923. V řadě dalších států (10) nezjišťují se dosud indexy cen velkoobchodních, pro ně přináší tudíž tab. B obdobná data pro ceny maloobchodní. Vidíme z těchto tabulek, že ve většině států bylo maxima cenové hladiny dosaženo již během roku 1920 a od té doby začaly ceny klesat. Roku 1921 přistoupily k těmto státům, v nichž cenová hladina přestala stoupat, Československo, Finsko, Lotyšsko, r. 1922 Rakousko, Litva a Estonsko, r. 1923 Gdansk, Německo a Polsko. Zlepšování poměrů peněžních je viděti též z toho, že dle textové tabulky D odchylky měsíčních indexů od ročního průměru se v r. 1923 ve velké většině zemí zmenšily. (U Československa na př. průměrná odchylka klesla z r. 1922 na 1923 ze 16.2% na 2.5%.) V tom je viděti rostoucí stabilitu peněžních poměrů. Arci bylo během r. 1923 ve většině zemí dosaženo minima hladiny cen a od té doby ceny zase stoupají. Také rozdíl mezi indexem cenovým Spojených států amerických a ostatních zemí se koncem r. 1923 poněkud zvětšil, arcí z různých důvodů. Cenová hladina Spojených států vykazuje zvlášť pozoruhodnou stabilitu, přes to, že se tu zásoby zlata tak značně zvětšily.

Přes toto pozorování hledá memorandum příčinu vývoje cenového — ve shodě s panující teorií — hlavně ve vývoji množství oběživ (platidel) i obrací tudíž v dalších vývodech zřetel svůj k jednotlivým druhům těchto oběživ, bankovkám, depositům sloužícím za podklad výdeje čeků, operacím kompenzačním.

II. O běh (roz. bankovek) je pro jednotlivé země znázorněn v tab. III. pro konec let 1913—1920 a od r. 1921 pro konec každého čtvrtletí, v textové tabulce F pak je toto množství převedeno v poměr ku množství bankovek koncem r. 1919 (toto množství = 100) a srovnáno zároveň s pohybem cen znázorněných stejným způsobem. Ze sestavení toho plyne, že ve většině států maximum bankovek tvoří buď konec r. 1919 nebo že bylo dosaženo během r. 1920 a od té doby že většinou pokleslo. Arci musí memorandum samo doznati, že pohyby bankovek (pokles, množství) nebyly tak ostré jako pohyby cen. To vysvětluje memorandum tím, že prý jednak bankovky tvoří jen část celkových peněz užívaných, jednak se s deflací vrací důvěra a zmenšují tudíž obnosy chované v punčochách. Také plyne z tabulky F, že pohyb (pokles) bankovek následuje z pravidla teprve za pohybem (poklesem)

cen; toho však memorandum nevysvětluje. Ve zvláštní textové tabulce G je znázorněn pohyb množství bankovek i cen ve státech vzniklých z bývalé monarchie rakousko-uherské i z Ruska (Polsko, Estonsko, Lotyšsko). Tyto země tvoří arci skupinu velmi různorodou, v níž jsou zastoupeny, jak se praví v textu, všechny fáze peněžního vývoje poválečného, od Lotyšska, jež provedlo devalvaci a zavedlo novou měnu, Československa s jeho charakteristickou deflací v roce 1922, Rakouska, jež došlo též k relativní stabilisaci r. 1922, až po Uhry a Polsko, jichž měna byla v r. 1923 v úplném rozkladu. (O deflací v Československu se praví, že ona následovala po zákonu z 10. dubna 1919 upravující oběh platidel; ale časová vzdálenost je tu příliš velká, než aby se mohl zákon ten považovat za příčinu oné deflace, nanejvýše za podmínku.) Na konec ještě se podávají zvlášť podrobná data o oněch 6 státech, u nichž oběh bankovek v r. 1923 ještě velmi značně stoupal (Řecko, Portugalsko, Uhry, Rusko, Polsko, Německo). Ukazuje se tu velmi podrobně, hlavně u čtyř států posledních, jak se pro stát stávalo stále nesnadnějším, hraditi své schodky pomocí lisu tiskařského, jak hodnota vydaných bankovek přes to, že byla stále vydávána nová ohromná množství, stále více klesala, jak byly bankovky i jako prostředek směny i jako měřítko stále více nahražovány jinými prostředky, takže peněžní reforma byla již nevyhnutelnou.

III. Deposita. Deposita ukládaná v obchodních bankách mohou míti velmi různý význam podle účelu svého. Podle memoranda třeba lišiti zvláště tři druhy: 1. běžné účty, 2. vklady na čas (dépôts à terme), 3. vklady úsporné. Ovšem vzhledem k různosti zákonodárství i zvyků je velmi těžko rozlišení takové spolehlivě provést. Memorandum se o to pokouší, netají si však toho, že statistika ta celkem málo uspokojuje. Ze srovnání obnosů vkladů (deposit) od r. 1920, obnosů bankovek a cen plyne, že rychlost oběhu vkladů klesá ještě rychleji než u bankovek, neboli množství vkladů zmenšuje se ještě pomaleji. To plyne právě z různé povahy deposit, průmyslové zápůjčky nemohou býti automaticky vypovídány, deposita úsporná v dobách baissy a nechuti kapitalistů k akciím epíše stoupají.

IV. Operace kompenzační. Výsledky odúčtovacích sdružení jsou pro určité země uvedeny v tab. IX. Arci i zde zase je srovnání velmi obtížné, jednak proto, že nejsou tu zahrnuty též cifry o kompenzacích prováděných poštovními úřady, jednak proto, že vývoj i nynější stav kompenzačních sdružení je v různých zemích velmi různý. Proto omezuje se memorandum ve své textové tabulce L toliko na Spojené státy, Anglii, Kanadu, Japonsko, Švédsko, Norvéžsko, kde odúčtovací sdružení fungují již dlouho a kde tedy příslušné cifry, jež jsou uvedeny opět v relativních číslech v poměru ke konci r. 1919 a srovnány s vývojem cen, skutečně poskytují index rychlosti oběhu deposit. A tu shledává memorandum, že pohyb těchto kompenzací přibližuje se daleko více pohybu cen než na př. pohyb bankovek, nicméně je přece ještě méně ostrý. To se vysvětluje v memorandu zase tím,

že prý indexy velkoobchodních cen nezahrnují též operace spojené s placením dluhů a pod.

V. **Diskontní sazby.** Je zajímavo, že se stoupáním nebo klesáním cenové hladiny stoupá též neb klesá úroková míra. Viděli jsme, že v roce 1923 se sestupná tendence hladin cenových zastavila a proměnila v pohyb opačný. Také pokles úrokové míry se v r. 1923 zastavil a proměnil v opak. Po zvýšení sazby úrokové z eskomptu ve Spojených státech v únoru 1923 následovaly Anglie, Švýcarsy, Švédsko a Nizozemí. V jiných zemích se bankovní sazba eskomptní vůbec nezměnila. Ovšem oficiální sazba nedává vždy obraz skutečných poměrů, soukromé sazby bývají často mnohem vyšší. Aktivní politiku eskomptní (t. j. zvyšování neb snižování dle stavu obchodu) provozovalo v tomto roce jediné Československo. Mnohem větší zvýšení sazby úrokové nacházíme arci u oněch států, kde ceny v roce 1923 rapidně stoupaly (v Německu, Polsku, Uhrách). Přes to tato zvýšení zůstávala ještě daleko pozadu za skutečným znehodnocením peněz, takže půjčující ústavy (německá říšská banka, polská národní pokladna zápůjčková) utrpěly velké ztráty. S provedením reformy peněžních klesly zase sazby.

VI. **Směnečné kursy.** Směnečné kursy všech států oproti Spojeným státům jsou podány v I. tab. pro všechny měsíce let 1921 až 1923 a srovnány hned s paritou mírovou. Mimo to v textové tabulce M jsou všechny tyto státy (32) seřazeny podle výše toho poměru v prosinci 1923. Ovšem tyto rozdíly oproti paritě byly způsobeny z velké části poměry minulými. Pro posouzení vývoje přítomných je lépe přihlídnouti ku změnám nastalým oproti roku minulému. Změny ty přirozeně odpovídají změnám hladin cenových. Tak pozorujeme, že u většiny států se průměr směnečných kursů na Nový York v roce 1923 přiblížil více paritě a také odchylky devis od průměru se zmenšily. Ke konci roku 1923 nastalo však stoupání hladin cenových v zemích evropských, a tak průměrný kurs z prosince 1923 v zemích těchto oproti Novému Yorku se zhoršil, naproti tomu u států jihoamerických se zlepšil. U některých zemí se zhoršil arci i průměr kursů směnečných oproti Novému Yorku. Jsou to zvláště Belgie, Francie, Dánsko, kde průměrný kurs oproti N. Yorku se zlepšil v r. 1922, avšak zhoršil zase v r. 1923 oproti roku minulému o 47, 35, 14%. U řady jiných zemí (Německo, Uhry, Polsko, Rumunsko, Jugoslavie, Portugalsko, Řecko) průměrný kurs směnečný se zhoršuje od roku k roku. Arci se devisy rumunská, jugoslávská, řecká znatelně zase zotavily na podzim r. 1923, kdežto devisy uherská, polská a německá klesly v téže době na hodnoty nekonečně malé.

V tab. VIII. konečně uveřejněn je pro jednotlivé státy poměr jich hladiny cenové oproti hladině ve Spojených státech, dále směnečný kurs těchto států oproti Spojeným státům a procentuelní rozdíl obou těchto veličin. Přesně vzato, měl by směnečný kurs odpovídat rozdílu cenových hladin neb aspoň se mnoho nelišit. Ve skutečnosti v mnohých případech je směnečný kurs oproti Novému Yorku mnohem vyšší, než odpovídá rozdílu hladin cenových, což svědčí o tom, že je

měnová jednotka oné země vzhledem ku své kupní síle podceněna (na př. dle mých výpočtů v Československu v r. 1921), neb může v jiných případech býti menší, což svědčí o tom, že měnová jednotka oné země je nadceněna. Obě má velmi důležité účinky na výrobu i ceny, jak to ze zkušenosti dobře víme. Z tabulky nahoře zmíněné pozorujeme, že se celkem podcenění jednotky jednotlivých zemí zmenšuje tím více, čím více se kursy přibližují dřívější paritě. Ovšem v zemích, jichž hladina cenová stoupá měrou neobyčejnou, podcenění domácí jednotky také stoupá. To trvá však jen do jistého bodu; tam, kde rozklad měny postoupil tak daleko, že měna ta přestává býti měřítkem hodnot, ceny domácí se řídí pohybem cen ve zlatě a ono podcenění zase mizí.

VII. Zlato. Nejdříve se opětně upozorňuje na to, že při statistickém zjišťování zásob zlata třeba býti opatrným. Jako rezervy zlaté uvádějí se namnoze i pohledávky oproti zemím se zlatou měnou nebo znějící prostě na zlato. Ale je patrné, kdyby se sečítaly i takové pohledávky i zásoby zlata skutečné, že bychom se tím dopustili dvojího počítání. Treba se tudíž omeziti jen na zásoby zlata samého. Podle toho sestavena tabulka P, v níž jsou obsaženy údaje o množství zásob zlata v různých zemích na konci let 1919 až 1923. Nejdůležitější skutečnost, jež vysvítá z této tabulky, je stoupající akumulace zásob zlata ve Spojených státech. Stouplť tu od konce r. 1919 do konce r. 1923 z 2787 na 4247 milionů dolarů, takže připadá na ně koncem r. 1923 skoro polovice všech světových zásob zlata a rovnají se asi 12násobnému množství průměrné roční světové těžby zlata od uzavření míru. Zajímavé je též, že jsou o 45% větší než zásoby koncem r. 1920, v době největší inflace a nejvyšších cen. V tabulce Q je uveden poměr mezi rezervou zlata a bankovkami koncem jednotlivých čtvrtletí let 1920 až 1923. Podle toho z 38 států uvedených koncem r. 1923 mělo jich 22 rezervy vyšší než 35% bankovek (u Československa činí poměr ten 1.4%). Ovšem nám poměr zde uvedený neukazuje přesně, do jaké míry by byly bankovky kryty při zavedení zlaté měny, neboť nejsou tu, jak již bylo uvedeno, zahrnuty též pohledávky znějící na cizinu. Proto hlavní význam tabulky záleží spíše v tom, že ona ukazuje, zda jednotlivé státy budou chtít při konečné úpravě změnit zákonný poměr mezi hodnotou zlata a papírových peněz. Kde je poměr ten již nyní značný, nebude chuti a potřeby k devaluaci. Ovšem jsou tu (v tab. Q) papírové peníze počítány ve své nominální hodnotě. Přepočteme-li však hodnotu jich na zlato a srovnáme s hodnotou zlatých zásob, obdržíme tabulku R. Je zajímavé, že se pak Německo objeví na pátém místě, ježto u něho činí zásoby zlata 104% hodnoty jeho bankovek ve zlatě (neboť ty byly koncem r. 1923 skoro bezcenné). Bylo by arcíť falešné z toho soudit, že podle toho Německo mohlo tehdy již zavést zlatou měnu. Reserva zlata musí postačiti pro oběh normální, nikoliv jen pro oběh v době inflace, kdy obyvatelstvo potřebu platidel zmenšuje na minimum. Dle toho cifry v tabulce této (R) předvedené mají význam jen pro ty země, kde inflace již ustala. V tabulce S je uvedena světová výroba zlata od r. 1913 až do r. 1923. Ona ukazuje, že výroba zlata od r. 1917 poklesla,

že však přece činí v r. 1923 asi $\frac{4}{5}$ výroby z r. 1913 (v r. 1913 činila světová výroba zlata 459·9, v r. 1923 352·8 milionů unci jemného zlata). Tabulky T a U ukazují, odkud a v jakém množství se dováží zlato do Anglie a Spojených států.

Závěrečné poznámky. Jak je patrné již z uvedeného obsahu, je uvedená publikace nadmíru bohatá, všímajíc si všech číselně zjištěných skutečností, které podle panující teorie přicházejí při výkladu vývoje nejnovějších peněžních poměrů v úvahu. Při tom je publikace sama k materiálu svému velmi kritickou, odkrývajíce vhodně jeho slabiny a poukazujíc k tomu, v čem by materiál mohl být ještě zlepšen a zdokonalen. Vývody jsou vždy stručné sice, ale velmi výstižné (dodávám zase, ze stanoviska panující teorie) a dodáme-li ještě, že publikace byla vydána nadmíru rychle (tuším již v září r. 1924), musíme uznat, že společnost národů zhostila se svého úkolu velmi dobře.

To, co tu řečeno, platí v plné míře, postavíme-li se na stanovisko panující teorie kvantitní (odvozující všechny změny v hodnotě peněz od poměru mezi platidly a statky). Ale proti této teorii lze mít četné námitky a také při výkladu nejnovějšího vývoje peněžního vyskytují se, jak jsme viděli, četné nesrovnalosti. Tak jsme viděli, že pohyby v množství bankovek, chekových deposit i operací odúčtovacích sdružení byly mnohem slabší než změny v cenách a že jim nepředcházely, nýbrž následovaly za nimi. Podobně jsme viděli, že pohyby zlata ve Spojených státech i v jiných zemích neměly vlivu očekávaného na vývoj cen. Ptáme se tedy, čím byl onen vzestup cen (do r. 1920) a později sestup způsoben. Na to odpověděl jsem již jinde, že to byla hlavně okolnost, že za války a i drahnou dobu po válce válčící státy byly nuceny provozovati inflaci, kryjíce své schodky i v řádných vydáních novými a novými výpůjčkami a tvoříce tím nové peněžní nároky, jimž neodpovídaly statky. Teprve když se alespoň hlavním státům podařilo dosíci ve svém řádném hospodaření rovnováhy a další inflace (hlavně úvěrová vznikající tím, že se dlužné úroky platí novými dluhy) byla zastavena, přestaly ceny stoupat a nastalo naopak klesání cen (až do letošního roku, kdy zase nové vypůjčování způsobilo nové stoupaní cen). Vycházíme-li z tohoto výkladu, pak je jasno, proč pohyby v bankovkách, chekových depositech i kompenzačních operacích následovaly teprve za pohybem cen a byly slabšími než tento; vysvětlujeme si též, proč změny v zásobách zlata světových i jednotlivých zemí neměly vlivu na vývoj hladin cenových. Na druhé straně rozumíme také, proč stoupaní neb klesání cen bývá provázáno též stoupaním neb klesáním úrokové míry; to plyne prostě z toho, že inflace úvěrová, která je příčinou stoupaní hladiny cenové, je způsobována tím, že se vtlačují do oběhu nové válečné půjčky a tudíž cena jich musí klesat neboli úroková míra stoupat.

Ať již se postavíme na tento výklad aneb připustíme aspoň jeho možnost, plynou z něho důsledky i pro předmět statistického zjišťování. Jestliže vývoj světové hladiny cenové je způsobován vznikem nových neproduktivních dluhů anebo naopak jich zánikem, bude záhodno

zjišťovati dle možnosti statisticky vývoj ten. Lehké to arci nebude, neboť o tom, kdy je dluh neproduktivní, mohou býti různé náhledy a nelze se tu také řídití pouhým určením výpůjček, nýbrž skutečným jejich použitím, které se projeví teprve později. Ale nemožnou taková statistika nikterak není i byla by velmi cenným doplněním ostatních cenných dat, jež Společnost národů ve svých publikacích měnových podává.

Mdh.

Statistika.

Sčítání lidu v republice československé ze dne, 15. února 1921.
I. díl. Se 16 kartogramy. Praha 1924. Vydal Státní úřad statistický.
Stran 129* a 276. Cena 80 Kč.

Konečně jsme se dočkali definitivních výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Prozatím vyšel první díl podávající data o pohlaví, národnosti, státní příslušnosti, náboženském vyznání, věku a rodinném stavu obyvatelstva, jeho vzrůstu (resp. úbytku) a jeho hustotě. Druhý díl bude obsahovati ve dvou částech data o povolání obyvatelstva a jeho postavení v povolání, třetí díl pak zbývající data demografická. V samostatném svazku budou mimo to uveřejněny výsledky soupisu bytů v obcích s více než 20.000 obyvateli.

Vyšlý dosud I. díl skládá se ze dvou částí, textové a tabulkové. Část první počíná delším úvodem, v němž se vykládá o přípravě sčítání lidu, otiskuje se zákon a nařízení vydané pro sčítání, podávají se formuláře, poučení a návody, mluví se o území, na němž se konalo sčítání lidu, a o zpracování materiálu.

S přípravami ke sčítání lidu mohlo se začítí teprve po ustavení Statistické rady státní, k němuž došlo 24. března 1920. Zvolený výbor statistické rady konal porady nejprv o otázce zákona o sčítání lidu. V zemích českých (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku) a v připojených částech Dolních Rakous měl ještě platnost rakouský zákon o sčítání lidu z 29. března 1869; v bývalých Uhrách byl vydáván pro každé sčítání zvláštní zákon, a v Německu, od něhož bylo republikou odstoupeno Hlučínsko, byla prováděna sčítání lidu toliko na základě vládních nařízení. Poněvadž zákon rakouský byl již zastaralý, přijalo Národní shromáždění nový, zcela stručný zákon o sčítání (zákon ze dne 8. dubna 1920 č. 256 Sb. z. a n.), k jehož provedení vyšlo nařízení vlády ze dne 30. října 1920. Podle nového zákona našeho provádějí sčítání úřady politické, a obce jsou povinny spolupůsobiti při tom svými orgány. Rozhodný den sčítání zůstává ve vládním nařízení; pouze pro první sčítání zůstavena byla volba dne na dobu mezi 1. listop. 1920 a 31. březnem 1921. Místo dřívějších období roletých zavádí se 5leté období sčítací.

Rozsah šetření bylo nutno, při prvním sčítání poněkud omeziti, poněvadž je měl provésti statistický úřad teprve nově založený. Jinak než dříve byla formulována otázka národní příslušnosti. Nežjišťoval se ani jazyk obcovací (tak jak se dělo v Rakousku od r. 1880) ani jazyk